

Весна Томовска
Филозофски факултет
Универзитет „Св Кирил и Методиј“
Скопје

РЕТОРИКАТА НА АРИСТОТЕЛОВАТА ПОЕТИКА

Графичката неопределеност на насловот на овој труд упатува на најмалку три можни релации помеѓу Аристотеловата реторика и Аристотеловата поетика. Онаа што се наметнува како прва, највоочлива и очекувана е релацијата помеѓу двете Аристотелови расправи, неговата *Реторика* и неговата *Поетика*. Истражувањето на ваквиот однос е дел од пошироката област на проучување на традицијата на Аристотеловите текстови. Втората релација може да се однесува на Аристотеловиот реторички и поетички концепт и во тој случај ваквото споредбено разгледување на неговата поетика и реторика е дел од теоријата на уметноста општо и на книжевноста посебно во рамките на неговиот философски систем. Можна е и трета релација која е сосем прецизна и се однесува на Аристотеловата расправа *Поетика* и нејзината реторика, или поточно, нејзината реторичност. Сите овие релации се метеролошки раздвоени теми на едно исто истражување, а во суштина само последователни чекори што треба да се поминат при разгледувањето на реториката и на поетиката и нивното меѓусебно проникнување кај Аристотел за што самиот негов текст дава препорака.

1.

Дефинирањето на односот помеѓу Аристотеловите расправи *Поетика* и *Реторика* подразбира најнапред одредување на нивната хронолошка релација. Темпоралната идентификација на античките текстови поради добро познатите причини е сериозна задача доволна да опфати еден обемен и посветен филолошки ангажман. Аристотеловите текстови заземаат значителен дел од многувековното истражување на античкото пишано наследство. Бележит дел од оваа традиција е и критичкото издание на текстот на Аристотеловата *Поетика* и неј-

зиниот превод од академик Михаил Петрушевски¹ чиј јубилеј се одбележува со оваа конференција.

Реторика и *Поетика* се дел од есотеричните списи на Аристотел, единствениот вид денес достапни академски списи на Философот. Ваквиот статус го отежнува нивното хронолошко ситуирање бидејќи овие списи се всушност графички фиксирани белешки за предавања на Професорот и според тоа без јасно одреден момент на нивното објавување. Потрагата по реконструкцијата на нивното настанување вклучува бројни сведошта што можат да дадат релевантни податоци, но најдоверливи се оние насоки што може да ги даде самиот текст со референците што тој ги содржи. Ако внимателно ги разгледаме текстовите на *Поетика* и на *Реторика* ќе забележиме една збунувачка појава на вкрстени референци. Имено, и во *Реторика* на неколку места² има дословни упатувања на *Поетика* што се означуваат со формулата: (ὅσα) εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς, а и во *Поетика* има едно³ јасно насочување на *Реторика* кога се вели ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς. Во овие референци не се спомнуваат насловите на расправите, туку тие се именуваат како οἱ (λόγοι) περὶ ποιητικῆς/περὶ ῥητορικῆς. Оваа множина некои филолози ја разбираат како референца на различни и други расправи⁴ за овие теми меѓу кои би можело да се вбројат и *Реторика*, односно и *Поетика*, но кои исто така би можело да бидат исклучени од споменатата група. Ваквото отворено толкување овозможува различни комбинации на вклучување/исклучување на едната или на другата расправа при што ниту една понудена ситуација ја нема потребната аргументативна прецизност со која може да се одреди со сигурност хронолошкиот однос помеѓу *Реторика* и *Поетика*.

За да се разбере појавата на вкрстени референци во овие две расправи добро е да се земе предвид видот на кој му припаѓаат овие текстови. Да потсетиме, тие се нередактирани белешки за предавањата на Философот. Оттаму, онаа множина што се сретнува во референците, ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς/ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς, може да се однесува на предавањата (οἱ λόγοι) посветени на едната, односно на другата тема (περὶ ποιητικῆς/περὶ ῥητορικῆς). Одредувањето на распоредот на овие академски случувања во основа е уште позагадочно

¹ Аристотел, *За поетиката*, (превод од старогрчки, предговор на авторот и коректура Михаил Д. Петрушевски) Скопје 1979.

² *Rh.* 1372a2, 1404a39, 1404b7, 1405a5-6.

³ *Po.* 1456a35.

⁴ *Дијалогот Грилос*, *Збирка на говорнички вештини*, *За поетите*, *Проблеми кај Хомер*.

одошто определувањето на нивното објавување. Па сепак, има извесни сведоштва⁵ кои укажуваат на тоа дека Аристотел многу рано пројавил интерес за реториката и дека неговото прво дело составено за објавување, дијалогот *Грилос*, било посветено на реториката, а неговата содржина била во врска со предавањата што Аристотел ги држел паралелно со посетувањето на Академијата. Оттука може да се претпостави дека записите во *Реторика* и во *Поетика* онакви какви што ги читаме денес, биле направени во различни периоди од неговата академска кариера. Според тоа не може да се воспостави јасна и прецизна релација на хронолошка предност на едната расправа во однос на другата, а вкрстените референци укажуваат на нивното симултано настанување.

2.

Појавата на вкрстени референци во *Поетика* и во *Реторика* на Аристотел укажува на блискоста на нивните содржини и на можноста за нивна соработка. Взаемното проникнување се должи на неколку суштински обележја. Најнапред, и реториката и поетиката на философската мапа на Аристотел се означени како τέχνη. Во споменатите расправи Аристотел не се задржува на опишување и на дефинирање на овој основен поим. Тоа го прави во повеќе наврати на други места, главно во *Метафизика* [980b25-981a30] и во *Никомахова етика* [1140a4-21].

Аристотел ја определува вештината (τέχνη) како способност за разумско творење (ποητική) и потоа објаснува дека секоја вештина е насочена кон настанувањето (γένεσις), а да се оствари вештината (τὸ τεχνάζειν), значи, да се согледа (θεωρεῖν) како може да (на)стане (γένηται) нешто од оние нешта што имаат потенцијал да бидат или да не бидат. Теориската, согледувачка (θεωρητική) суштина на τέχνη Аристотел ја објаснува преку нејзината релација со искуството (ἐμπειρία) и со знаењето (ἐπιστήμη). Имено, вештината како способност е последниот степен во развојното поминување и надминување на различните состојби од природа (φύσις) и отсуство на искуство (ἀπειρία), преку случајност (τύχη) до стекнување на искуство (ἐμπειρία) низ повторување коешто преку паметење натаму доведува до знаење (ἐπιστήμη). Со други зборови, она што им е својствено на луѓето да го прават

⁵ Anton-Herman Chroust, Aristotle's Earliest "Course of Lectures on Rhetoric". In *L'Antiquité classique* 33(1964)58–72. Anton-Herman Chroust, Aristotle's First Literary Effort: The Gryllus, a Lost Dialogue on the Nature of Rhetoric. In *Revue des Études Grecques* 78(1965)576–591.

според сопствената природа и дарба, искуството и знаењето го издигнуваат на рамниште на вештина. Вештината (τέχνη) е, значи, на творење (ποίησις) насочено согледување (θεωρία). Таа ги обединува *умешното произведување* и *стручно-то знаење*, при што знаењето е условувачко за произведувањето.

Поделбата на вештините што може да се препознае кај Аристотел се темели на делото (ἔργον) како цел на секоја вештина и на степенот на неговата конкретност која зависи од видот на дејноста којашто доминира во одредена вештина. Оттаму вештините се поделени на: творечки (ποιητικά), извршителни (πρακτικά) и теориски (θεωρητικά). Степенот на конкретноста на делото се намалува од творечките кон теориските, бидејќи првите се оние што имаат некаков конкретен производ, а последните се оние кои се остваруваат како набљудување и истражување. Според своите дела коишто се конкретни јазични производи реториката и поетиката се пред сè творечки вештини. Но, од друга страна, поради изразената перформативност на овие производи, особено на беседите и на драмите, овие вештини исто така спаѓаат и во категоријата на извршителни, или практични.

Во делот од текстот на *Поетика* кој нам ни е достапен се сретнува една единствена јасна референца на *Реторика*. Имено, во постапната експликација на квалитативните делови на трагедијата, односно на драмата, Аристотел потсетува дека „За другите видови веќе сме зборувале; останува да кажеме (уште нешто) за говорот (λέξις) и за мислата (διάνοια).“⁶ [1456a33-4] При тоа појаснува: τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν διάνοιαν ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς κείσθω. Во овој исказ има два елемента кои во преведувачката традиција на *Поетика* различно се толкуваат и различно се пренесуваат. Едниот е веќе спомнатата формула „ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς“, а другиот е „κείσθω“. Во синтагмата „ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς“ најчесто спонтано се препознава друга расправа на Аристотел – *Реторика* и формулата се преведува: „во *Реторика*“⁷, или со дополнување на текстот: „во мојата *Реторика*“⁸. На друга страна се оние преводни решенија кои даваат толкување на заменката (τοῖς) и ја бележат претпоставената форма на која се однесува таа. Па така

⁶ Преводот на фрагменти од *Поетика* е преземен од Аристотел, *За поетиката*. Превод од старогрчки, предговор на авторор и коректура Михаил Д. Петрушевски. Скопје, 1979.

⁷ (...) in the Rhetoric (S.H.Butcher).

⁸ (...) in our Art of Rhetoric (I. Bywater), (...) for my *Rhetoric* (M. Heath), (...) in my *Rhetoric* (L.J.Potts).

се предлага „записи за реториката“⁹, или „предавања од реториката“¹⁰. За разбирањето на оваа референца на реториката, или на *Реторика* во *Поетика* и за одредувањето на нивната хронолошка релација поважно од тоа како се опишува оваа појава е значењето на глаголскиот облик (κείσθω) во овој исказ. Каква знаковна вредност ќе добие овој облик во голема мера зависи од тоа како ќе се декодира неговиот претпоставен објект за кој нема податоци во реченицата. Недоволноста на изразот остава простор за негово дополнување и толкување. Освен неутралниот и буквален превод „она што се однесува до мислата“ нека биде изложено¹¹ во преведувачката традиција на *Поетика* се сретнуваат бројни проширувања на текстот со дијаметрално спротивна темпорална насоченост. Императивот на глаголската форма сам по себе упатува на дејство кое треба, или може да се случи во иднина. Оттаму потребата на некои преведувачи да ја нагласат интенциозноста во изразот со замена на императивот од текстот на оригиналот со допусна реченица во преводот при што се добива јасно дефинирана хронолошка релација помеѓу *Поетика* и *Реторика*. Имено, ако од позиција на *Поетика* се вели дека нешто (i.e. мислите) „треба да најде свое место“¹² во *Реторика*, тогаш е јасно дека таквата содржина се одложува и се најавува за расправата која е во процес на настанување, или која допрва ќе се составува. Наспроти ваквото толкување бројни преводи покажуваат сосем поинаква ситуираност на *Реторика* на мапата на Аристотеловите дела. Имено, според овие преводи на ова место во *Поетика* треба да се изложи за мислите „она што е

⁹ (...) in libris de Rhetorica (A.F. Didot), (...) in the writings about rhetoric (S. Benardete and M. Davis), (...) u spisima o govorništvu (Z. Dukat). Ваквото прецизирање на заменката е всушност само екстензија на скратениот облик „Реторика“ како наслов на конкретно дело. Имено, станува збор за различни стандарди на бележење на наслов на текст; еден архаичен, кој го потврдува лат. превод (in libris de Rhetorica) а дословно, но во анахронизам, го следат некои современи (in the writings, u spisima) и еден современ стандард за бележење на наслов (Rhetoric, Art of Rhetoric, *Rhetoric*).

¹⁰ (...) my discourses on rhetoric (S. Halliwell), (...) у предавањима о реторици (М.Н. Ђурић), (...) во (предавањата од) реториката (М.Д. Петрушевски). Блиску до ова преводно решение е и преводот „и nauku o govorništvu“ (М. Kuzmić) на кој му недостасува конкретност на „предавање“, но кој во апстрактноста и широчината на „наука“ го вклучува интелектуалниот ангажман на „предавање“ како расправа и како истражување..

¹¹ (...) quae ad sententiam pertinent exprompta sunt (A.F. Didot), (...) rasprava o mislima neka bude (M. Kuzmić).

¹² (...) треба да го најде своето место (М.Д. Петрушевски), (...) то може наћи своје место (М.Н. Ђурић), (...) can be left (S. Halliwell), (...) can be reserved (M. Neath).

веќе објавено¹³ во *Реторика*, што значи дека оваа расправа се смета за веќе објавена во времето кога се составува *Поетика*. Ваквото толкување има поддршка во текстот на *Реторика*. Имено, како што заклучува Аристотел на самиот крај од втората книга на *Реторика* [1403b1], голем дел од оваа расправа им посветува токму на мислите како темелен елемент на аргументативната постапка во беседата што од своја страна е она што ја одредува нејзината генеричка особеност. Тоа што на ова место во текстот на *Реторика* дословно се спомнува истиот термин (περί τήν δίανοιαν) и во сличен контекст како оној во *Поетика* не соопштува, ниту потврдува нешто за хронолошката релација меѓу овие две расправи. Бидејќи референцата на *Реторика* во *Поетика* поради непрецизност и недоследност на изразот може да се разбере и да се толкува, како што покажуваат преводите, сосем различно. Па сепак, оваа референца соопштува и потврдува нешто многу важно за блискоста на овие две дисциплини. Имено, дека мислата (δίανοια) е едно поле на истражување во кое се преклопуваат теориските интереси и на реториката и на поетиката.

Во хиерархијата на деловите на трагедијата, односно на драмата, Аристотел ги става мислите на трето место, по фабулата и по характерите. Нивната задача во драмата тој ја дефинира вака: „да може некој да зборува како што треба и прилега, а тоа во говорите (sc. на драмата) е работа на политиката и на реториката.“ [1450b4-6] Мислите, значи, ја одредуваат способноста да се говори она што е измерено за некоја ситуација и она што му прилега на определен карактер. Ваквата насоченост на мислите кон говорите во драмата и нивната поврзаност со способноста нешто да се соопшти соодветно на околностите упатува на нивната суштинска врска со други две вештини, со политиката и со реториката. Содржината на врската на мислите со реториката, а преку неа и со политиката, Аристотел ја соопштува во сумарната дефиниција на мислите како „делови од говорите со кои нешто се докажува (ἀποδεικνύουσί τι) дека е или дека не е или пак се искажува некое општо мислење (καθόλου τι)“¹⁴. [1450b11-2] Ваквиот опис на мислите како да е цитат од *Реторика* и тоа дава повод, и покрај отсуството на јасна референца во текстот на

¹³ (...) we may assume what is said (S.H.Butcher, I. Bywater), (...) let the things about thought be those established (S. Benardete and M. Davis), (...) I have nothing to add to what is said (L.J.Potts), (...) neka vrijedi ono što je napisano (Z. Dukat).

¹⁴ Речиси идентична формулација се сретнува во текстот на *Поетика* во описот на деловите на драмата веднаш по дефиницијата на трагедијата. „Мислата е ова во колку (лицата што дејствуваат) кога зборуваат нешто докажуваат (ἀποδεικνύουσί τι) или искажуваат некое општо мислење (γνώμην)“ [1450a5-7].

Поетика, да се претпостави извесна хронолошка предност на *Реторика* во однос на *Поетика*. Но, на еднакво нестабилно рамниште на претпоставка може да се дозволи и толкувањето дека ваквата премолчена референца не се однесува на некој конкретен текст на *Реторика*, туку на реториката како академска содржина. Ова може да значи дека Аристотел непречено се движи низ просторот на својот филозофски систем без да се осврнува на формалните ограничувања на дисциплината (реторика), или на делото (*Реторика*).

Вакво проникнување и размена на содржините од двете области може да се воочи во дополнувањето на дефиницијата на мислите како еден од структурирачките елементи на драмата. „На мислата се однесува поправо она што треба да се подготвува со помошта на говорот. Тука доаѓаат како негови делови: докажувањето, побивањето, подготвувањето на чувства (...) па и претставувањето на нешто поголемо или помало“ [1456a36-b2]. Во овој опис на мислите Аристотел се служи со реторски термини (докажување, побивање, подготвување на чувства, претставување на нешто поголемо или помало) со што всушност ја потврдува нивната теориска провениенција. Бидејќи тесно поврзани со говорот мислите го имаат своето исходниште во реториката, па во поетиката на трагедијата, односно на драмата, претставуваат еден реторски елемент. Мислите во драмата, значи, го одредуваат она што треба да се постигне со говорот, да се докажува, да се побива, да се предизвикуваат чувства. Со други зборови, мислите ја одредуваат убедливоста на говорот, неговата аргументативна одржливост во составот на собитијата (фабулата). А убедливоста е клучната појава која го организира целокупниот реторски систем на Аристотел и е вградена во неговата дефиниција на реториката. Бидејќи реториката е „способност за согледување на она што може да биде убедливо во кој и да е случај“ [1355b25-6] нејзина основна задача е да создава средства за убедување. На реторските средства на убедување, меѓу кои се сретнуваат и овие кои се наведени во *Поетика*, Аристотел им ги посветува првите две книги од *Реторика*. Тој прави типологизација на овие средства според полето на нивното формирање – беседник, беседа и публика, па ги именува соодветно на изворот: ἤθος (карактер на беседникот, λόγος (говор) и πάθος (чувства на слушателите) [1356a1-4]. Докажувањето и побивањето што се спомнуваат во *Поетика* како дел од задачите на мислите со кои се постигнува убедливоста на говорот во драмата, во типологизацијата на средствата на убедување во *Реторика* се дел од полето на беседата (λόγος), а подготвувањето на чувствата на драмските лица како слушатели на одредена беседа го сочинува оној корпус на средства на убе-

дување кој во *Реторика* се дефинира како поле на слушателот (πάθος).

Соработката на поетиката и на реториката ја овозможува говорот како основен елемент на јазичните комуникации кои се предмет на теоретско набљудување на двете дисциплини. Говорите во драмата, било да се во облик на монолог или на дијалог, претставуваат еден вид беседи. Овие беседи можат да бидат интегрални, како што се пролозите и извештаите на гласниците, или сегментирани на поситни целисти како вербална размена помеѓу драмските лица. Во долгите говори во драмата, кои формално најмногу наликуваат на беседи, обично се опишува некој настан, или низа од настани, се изнесува мислење за случувањето и тоа најчесто општоприфатен став, или, пак, се објавува позиционираноста што ја има оној што говори во рамките на драмското дејство. Ваквите драмски беседи ништо не докажуваат, ниту побиваат, во нив нема аргументација бидејќи убедувањето не е нивна драматуршка задача. Тие според својата структура се епски натрапник во драмата. Но, овие беседи, особено извештаите на гласникот, на рамниште на драмско дејство можат да имаат вредност на некое нереторско средство на убедување, како што се сведоштвата, договорите, изјавите за кои расправа Аристотел во *Реторика* [1355b35-7, 1375a22-77b12].

Но, она по што е препознатлив драмскиот текст се дијалозите кои претставуваат беседи сегментирани во репликите помеѓу две драмски лица. Овие беседи во дијалошки облик се дел од драмската комуникација која е повеќеслојна во однос на слушателот. Имено, беседата во дијалогот е упатена пред сè на соговорникот, потоа на оние кои го слушаат дијалогот во рамките на самата драма, а тоа значи на другите драмски лица и на хорот. Најпосле, оваа беседа-дијалог им е упатена и на оние што ја гледаат драмата, односно на публиката. Слушателот на беседата како крајна цел на комуникацијата ја одредува беседата, нејзината содржина, задачата што треба да ја исполни и средствата со кои треба да го оствари убедувањето. Оттаму, слушателите се онаа *differentia specifica* според која во *Реторика* се прави категоризацијата на беседите [1358b1-8]. Слушателот на беседата може да биде само набљудувач (θεωρῶς) без никаква обврска во однос на содржината на беседата. Во драмската комуникација тоа е публиката. Но, слушателот на беседата може да биде и некој кој треба да суди (κρίτης) за содржината на беседата и да го објави тоа свое мислење. Во драмата таков слушател е хорот, или некое драмско лице кое во рамките на драмскиот текст треба да даде суд за мислите кои ги објавиле учесниците во дијалогот, особено тогаш кога овој има облик на агон. Слушателот кој

суди за она што го соопштува драмската беседа е пред се вториот говорник во дијалогот кој своето мислење го објавува во реплика. Дијалогските беседи во драмата имаат, значи, три вида слушатели и зависно од нивната позиционираност кон текстот на драмата беседата што тие ја слушаат може да исполни различни облици на убедување, со што самата беседа ги добива особеностите типични за одреден вид. Сепак, за остварувањето на убедливоста на беседата најважен е оној слушател кој учествува во дијалогот и кој е најблиску до говорникот.

Мислите (διάνοια) се обликуваат во беседи со помош на јазичниот израз (λέξις). Јазичниот израз е препознатлив и суштински елемент и на Аристотеловата реторика и на неговата поетика. Од една страна тој е дел од реторскиот систем, или она што популарно се нарекува ἔργα του ρήτορος, задачи на говорникот, а од друга страна еден од квалитативните делови на драмата (καθ' ὃ ποιὰ τις ἐστὶν ἡ τραγωδία) [Po. 1450a8]. Реторските задачи што учествуваат во настанувањето на беседата и го одредуваат творечкиот карактер на оваа вештина се: изнаоѓање (εὑρεσις), распоред (τάξις) и јазичен израз (λέξις). Деловите на трагедијата, пак, коишто ја одредуваат нејзината каквост и воедно творат драмски облик се: фабула (μῦθος), карактери (ἦθη), јазичен израз (λέξις) и мисли (διάνοια). Полето на кое се преклопуваат реториката и поетиката, според Аристотел е јазичниот израз (λέξις) што сосем јасно го определува заедничкото средство со кое творат овие две вештини. На ова средство, на јазикот и на неговите творечки способности Аристотел му посветува значителен простор и во *Поетика* (гл. 21-22) и во *Реторика* (кн.3 гл.1-12). Токму на овие места во текстот се сретнуваат и најбројните вкрстени референци во двете расправи.

Аристотел го дефинира јазичниот израз (λέξις) на две места во *Поетика*. Едаш непосредно по дефиницијата на трагедијата кога ја образложува потребата од шесте основни елементи кои „мора да ги има секоја трагедија“ [1450a8] „Под зборот *израз* го разбираам самиот склоп на стиховите (αὐτὴν τὴν τῶν μέτρων σύνθεσιν)“ [1449b34-5]. Според контекстот на исказот може да се разбере дека под „стихови“ (μέτρων) се подразбира оној дел од текстот на драмата кој се рецитира, а не се пее и се однесува на монолозите и дијалозите во драмата. Со други зборови, изразот е составување на зборовите според некаква метричка схема, а музичката композиција (μελοποιία) е составување на зборовите во песни. Јазичниот израз добива своја дефиниција и во описот на деловите на драмата кој следи извесна хиерархија според нивната поединечна важност за драмскиот облик. „На четврто место е изразот (...)

а тоа е објаснување преку именување (на предметите) што го има истото значење и во стихот и во прозата“ [1450b13-5]. Ова проширување на значењето на јазичниот израз надвор од границите на драмата, можноста соопштувањето на мислите со зборови (именувањето на предметите) да има еднаква способност на изразување и во метрички обликуваниот говор и во говорот без метар го прави овој елемент на драмата соодветен и за структурирање на прозни текстови. Оттаму неговото присуство во реторскиот систем како важна задача што треба да ја оствари убедливоста на беседата.

Неколкуче експлицитни референци на *Поетика* во *Реторика* воведени со формулата ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς се однесуваат токму на јазичниот израз и се дел од третата книга посветена на овој елемент. Во сумарниот преглед на содржините обработени во *Реторика* Аристотел го вбројува јазичниот израз (λέξις) меѓу трите најважни елементи на секоја беседа, покрај аргументацијата (αἰπίστεις) и распоредот на составните делови (τάξις) [1403b6-8]. Неговото значење за беседата се објаснува со тоа што „не е доволно само да се знае што треба да се каже, туку треба да се знае и како тоа да се каже, а ова многу придонесува за тоа каков впечаток ќе остави беседата“ [1403b15-7] и „не е исто дали нешто, за да биде појасно, ќе биде кажано вака или онака“ [1404a9-10]. Јазичниот израз иако еднакво значаен и за беседата и за драмата има свои особености за едниот, односно другиот облик зашто „изразот на беседата (λόγου λέξις) не е ист со изразот на поезијата (ποίησεως λέξις)“ [1404a28-9]. Според тоа, во уводниот дел на третата книга на *Реторика* посветена на изразот Аристотел најавува дека на ова место ќе говори само за изразот на беседата „зашто за другите видови израз (sc. на поезијата) веќе се расправаше во *Поетика* (εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς)“ [1404a39]. Идентична референца на *Поетика* се сретнува во *Реторика* и тогаш кога се расправа за изборот на зборовите, па за оние именки и глаголи кои го подигаат рамништето на говорот и го прават дотера се упатува на оние за кои „се говореше во *Поетика* (εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς)“ [1404b7]. Истата референца на *Поетика* се сретнува и тогаш кога во *Реторика* се зборува за метафорите како моќно и влијателно средство на јазичниот израз и се потсетува дека „во *Поетика* за тоа веќе се зборувало (εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς)“ [1405a5]. Минатото време употребено во оваа формула што се употребува како референца на *Поетика* би требало недвосмислено да упатува на хронолошкиот распоред на двете расправи и да ја означи *Поетика* како постара на чии содржини може да се повикува во *Реторика*. Па сепак, традицијата на античките текстови дозволува и поинакви толкувања.

Освен веќе спомнатата претпоставка дека овие две расправи настанувале едновремено со што се објаснува присуството на вкрстени референци, идентичниот облик на овие референци во *Реторика* може да се разбере како редакциска белешка, дури и од самиот Аристотел¹⁵, вметната откако ракописот бил завршен.

Како што беше веќе споменато, реториката и поетиката освен како творечки вештини во типологизацијата на Аристотеловиот филозофски систем можат да се одредат и како практични, односно извршителни вештини. Ова нивно обележје во реторскиот систем го означува исполнувањето, кажувањето, или прикажувањето (ὑπόκρισις) на беседата на што му претходи помнењето (μνήμη) како посебна задача. Аналогијата со поетиката и деловите на драмата и во овој случај е очигледна. На исполнувањето на беседата тука ѝ одговара сценската изведба, претставата, или како што Аристотел ја именува оваа активност, гледањето (ὄψις). Гледањето на драмскиот текст, неговото визуелно и аудитивно прикажување не е единствениот вид на „практикување“, односно исполнување на поетски текст во антиката. Напротив, тоа е стандардна презентација, вобичаен начин на објавување на книжевното дело во антиката, особено во Хелада. Аојдите и рапсодите исполнувале епски песни, хоровите исполнувале со пеење и танцување разни видови хорски песни, меличарите, јамбографите, елегичарите најчесто усно ги објавувале своите творби; не ретко тоа го правеле и историографите. Во *Реторика* Аристотел забележува дека „искажувањето на беседата (ὑπόκρισις) никој до сега не го обработувал“ [1403b21] иако тоа има многу голема моќ и влијание врз убедливоста на беседата. Токму на ова рамниште на перформативност на беседите и на драмските говори тој констатира дека „е јасно дека има нешто што е слично и во реториката и во поетиката (καὶ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἐστὶ τὸ τοιοῦτον ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ποιητικὴν)“ [1403b24-5].

Кога станува збор за релацијата меѓу реториката и поетиката кај Аристотел и нивната концепциска блискост треба да се спомене дека во текстот на двете расправи се сретнуваат слични содржини без соодветни референци за нивното повторување. Ке наведеме еден пример. Во *Реторика* Аристотел вели: „А кога веќе е пријатно учењето и очудувањето, тогаш е нужно да бидат пријатни и други такви дејства, на пример подражавањето, како што е сликарството, вајарството, поезијата и сето она што би можело да биде добро подражување, па

¹⁵ Aristotle, *On Rhetoric*. Newly translated with Introduction, Notes and Appendixes by G.A. Kennedy. Oxford, 1991. pp. 97, n 217

дури и да не е пријатно она што се подражава; зашто, радувањето не се однесува на тоа, туку радоста произлегува од заклучокот дека тоа е како она, така што задоволството е придружено со учење“ [1371b4-10]. За истото Аристотел говори и во *Поетика* [1448b13-17]: „(...) сознавањето им е сосем пријатно не само на философите, ами и на другите луѓе (...). Луѓето, пак, затоа ги гледаат сликите со задоволство, зашто со гледањето почнуваат да создаваат и да размислуваат што претставува секое нешто, како да се потсетуваат: 'па тоа е оној!'.“

3.

Најсуптилната во низата релации што можат да се воспостават помеѓу Аристотеловата поетика и неговата реторика е секако онаа што може да се препознае во самиот текст на *Поетика*, како реторичност. Имено, и покрај фрагментарноста и оштетеноста на Текстот во него сосем јасно може да се согледа примената на реторската вештина на која Философот и посветил посебна расправа. При тоа највоочливо е настојувањето на авторот да состави аргументативно доследен јазичен облик за да ја оствари неговата, во овој случај, теориска убедливост. Во таа смисла вниманието е сосредоточено на она што во реториката се нарекува деловите на беседата, а во поетиката составот на собитијата како најважен дел на поетското, односно реторското дело.

РЕФЕРЕНТНА ЛИТЕРАТУРА

- Aristotle, *On Poetics*. Translated by S. Benerdete and M. Davis with an introduction by Michael Davis. St. Augustine's Press, 2002.
- Aristotle's *Poetics*. Translated by S.H. Butcher. Introduction by F. Fergusson. New York, 1961.
- Aristotel, *O pjesničkom umjeću*. Prijevod i objašnjenja Zdeslav Dukat. Zagreb, 1983.
- Aristotle, *Poetics*. Edited and translated by Stephen Hallwell. Loeb Classical Library, 1999.
- Aristotle, *Poetics*. Translated with an introduction and notes by Malcolm Heath. London, 1996.
- Aristotelova *Poetika*. S prijevodom i komentarom izdao Martin Kuzmić. Zagreb, 1912.
- Аристотел, *За поетиката*. Превод од старогрчки, предговор на авторот и коректура Михаил Д. Петрушевски. Скопје, 1979.

- Aristotle on the Art of Fiction. An English translation of Aristotle's *Poetics* with an introductory essay and explanatory notes by L.J.Potts. Cambridge, 1962.
- Аристотел, *О песничкој уметности*. С оригинала превео и ојашњења у регистру имена додао М.Н. Ђурић. Београд, 1982.
- Aristotle, *Rhetoric*. Translated by W.R. Roberts. *Poetics*. Translated by I. Bywater. Introduction by E.P.J. Corbett. New York, 1984.
- Aristotle, *On Rhetoric*. Newly translated with Introduction, Notes and Appendixes by George A. Kennedy. Oxford, 1991.
- Aristotle, *The Art of Rhetoric*. Translated with an introduction and notes by H.C. Lawson-Tancred. London, 1991.
- Аристотел, *Реторика*. Превод од старогрчки, предговор, белешки и коментари Весна Томовска. Скопје, 2002.

SUMMARY

The Rhetoric of Aristotle's Poetics

Aristotle's rhetoric and poetics can be considered on several levels. First of all, as a chronological relation between the two discussions, which is part of the broader field of study of the tradition of Aristotle's corpus of works. Further on, as a comparative deliberation of Aristotle's rhetoric and poetic concepts within his philosophical system. And finally, a third form of observation is also possible, referring to Aristotle's discussion *Poetics* and its rhetoric, or more precisely, its rhetoricalness.

If we consider carefully the texts of *Poetics* and *Rhetoric*, we can see a confusing instance of intercrossed references which occur through the formulation οἱ (λόγοι) περὶ ποιητικῆς/περὶ ῥητορικῆς. This plural is understood by some philosophers as reference to different and other discussions composed by Aristotle which refer to these topics and which could also include *Rhetoric*, that is, *Poetics*, but which could also be excluded from the mentioned group. But, we can assume that the notes in *Rhetoric* and *Poetics*, in the form of the text as we know it today, were made in different periods of his academic career. Therefore, we can not establish a clear and precise relation of chronological preference of one discussion over the other, since the intercrossed references point to their simultaneous time of origin.

The intercrossed references in Aristotle's *Poetics* and *Rhetoric* point to the closeness of their contents and the possibility of their collaboration. This is mostly due to the generic kinship of these two intellectual fields which are on the Aristotle's philosophical map marked with the notion τέχνη, which integrates the *skillful production* and the *expertise knowledge*, where the knowledge is a precondition for the production.

Among the numerous generic markers of these two intellectual skills, the thought (διάνοια) is a field of research where the theoretical interest of the rhetoric and poetics overlap. The descriptions of this feature, which can be seen in *Poetics* [1450b11-2], judging by the choice of referent notions (proving, general opinion), seem as if quoted from *Rhetoric*. The absence of a precise guideline in the text of the discussion points to the Philosopher's spontaneous attitude towards the rhetoric as an academic discipline, which naturally interchanges with the contents of the poetics. Being closely related to the speech, the thoughts evolve into rhetoric; so, in the poetics of the drama they make a rheto-

rical element. The thoughts in the drama, therefore, define the objective of the speech, which is proving, denying, arousing feelings. In other words, the thoughts define the cogency of the speech, its argumentative feasibility within the entities (the fable). And cogency is the key feature that organizes Aristotle's entire rhetorical system and is embedded into his definition of rhetoric [1355b25-6].

The collaboration of poetics and rhetoric is made possible by the speech as a basic element of the verbal communications which are the objects of theoretical observation of both disciplines. The speeches in the drama, either in the form of a monologue or a dialogue, are a kind of orations. These orations can be integral, as the prologues and messengers' reports, or segmented to smaller entities as verbal intercourse among the characters of the drama.

The thoughts (διάνοια) are shaped into orations by means of the linguistic idiom (λέξις, elocutio) which is a recognizable and essential element of Aristotle's rhetoric and his poetics. Aristotle dedicates considerable attention to the language and its creative capacity both in his *Poetics* (chapters 21-22) and his *Rhetoric* (book 3, chapters 1-12).

The contents of *Rhetoric* and *Poetics* permeate in regards of yet another common identifying element: the performing aspect of the orations, that is, of the dramatic speeches. The rendering of the oration (ὑπόκρισις) goes along with the stage presentation, the performance, or as Aristotle names this activity, the watching (ᾄψις).

The most subtle in the numerous relations which can be established between Aristotle's poetics and his rhetoric is also the one which can be discerned as rhetoricalness in the very text of the *Poetics*. Namely, despite the fragmentation and the damages of the Text, we can clearly see the application of the rhetorical skill to which the Philosopher dedicates a special discussion. The most obvious point there is the author's tendency to compose an argumentatively consistent language form in order to attain his, in this case, theoretical cogency. In that sense, the attention is focused on the point which is in the rhetoric referred to as parts of the oration, and in the poetics as the composition of the entities as the most important part of the poetic, that is, the rhetoric work.